

Maar zie nu uw Heiland.

Zie hem, wien zoo met volkomen recht het woord uit de Klaagliederen op de lippen is gelegd: „Gij die op den weg voorbijgaat, schouw het aan en zie, of er een smart is gelijk mijne smart.“

Nooit en nergens heeft het wicht van smart en wec, van griet en van lijden zwaarder op eenig menschelijk hart gedrukt, dan op hem toen de beker, die niet kon voorbijgaan, door uw Jezus moest worden uitgedronken.

Niet omdat de lichamelijke foltering het pijnlijkt was, want door alle eenw heeft gedrochtelijke wredeheid den mensch weten ter dood te martelen op veel afschrikkelijker manier dan het aan Jezus op Golgotha is geschied.

Maar de mensch is niet enkel lichaam. Het lijden grijpt in lichaam en ziel aan, en de ziel foltering kan, omdat de ziel dieper in ons schuilt, o, zoo verre alle foltering des lichaams te boven gaan.

En dat diepe lijden der ziel kluit, naarmate die ziel fijner besmaakt en dat lijden door-dringender is.

En daarom beledt de kerk steeds, dat geen lijden van enig menschenkind, ook maar van verre bij het lijden van uw Heiland haalde, bij het lijden van hem, wiens zielsleven in toederheid al het onze te boven gaat, en die in zoo fingevoelig zielsleven droeg en doorworstelde, niet een handvol van Gods schrikkelijken toorn, maar dien schrikkelijken toorn Gods in zijn volheid. Al den toorn des Almachtigen tegen heel ons schuldig geslacht.

Te wenen dat om eigen leed ooit het lijden van den Christus in ons zielsbesef op den achtergrond mocht treden, scheen voor de ziel die geloofde dan ook steeds een heilighen-gedachte.

Zijns was het heiligste, zijns het ontzettendste, zijns het voltooidde menschelijke lijden geweest. Het lijden waar elk geloovig lijder, om eigen leed minder te gevoelen, maar opzag.

En toch, wegzinkende onder den toorn Gods, laat uw Heiland de deernis met ander leed, noch op den weg naar Golgotha, noch aan den schandpaal stervend, een oogenblik verkoelen.

Voor Maria was het vreeslijk, als moeder bij het Kruis te staan, en het aan te zien hoe haar wonderkind berwekt en wegsterft in zijn doodsmarten.

Hier was het zwaard, dat door haar zielging. Een pijn der ziel, zooals nooit een andere moeder om haar kind heeft gevoeld.

Maar toch wat was haar smart vergeleken bij het lijden van den Christus zelf?

En desmettenen weet Jezus deernis in het eigen hart voor de smart zijner moeder te vinden.

Hij ziet haar aan, hij denkt aan haar, en van zijn lippen vloeit in het: „Moeder, zie uw zoon“ een woord van zielsinnige vertroosting.

Of ook aan het kruis naast Jezus' kruis hangt een vroegere boosdoener met den dood te worstelen.

Die man was, o, zoo diep weggezonden, maar door Jezus' groetheid verwonnen, o, Kon hij nog met Jezus van het kruis afstijgen, hoe zou hij voor hem op de knieën vallen, en voor hem roepen al het land door, en als smeeken om zijn discipel te mogen worden.

Maar hij voelt den dood reeds in zijn aderen opklommen. Hij gaat sterven. En nu wordt zijn ziel verleid door de angstige vraag: Zal er voor mij nog eenige redding zijn?

En Jezus doorgrijpt dat zielslijden, en met de diepste deernis van zijn hart, ontwaamt hij dien lijder zijn angst, hem toeroepend: *Heden zult gij met mij in het paradijs zijn.*

Dan waren er nog die soldaten, willioze onadenkende werkmannen van Pilatus' ongerechtigden zin.

Ruwe mannen, die op zichzelf niets tegen Jezus hadden. Instrumenten, die deden wat hun bevelen werd. Maar die ook zoo toch de vreeselijke schuld op zich laadden van de hand te hebben geslagen aan den Heilige Gods.

Hoe ontzettend zou niet eens eeuwiglijk hun berouw in de plaats der rampzaligheid zijn.

En Jezus pelt dat vreeselijke in hun eeuwige toekomst, en over een leed, dat zij zelve nog niet gissen, waakt in zijn hart gevoelige deernis op.

En Jezus bidt voor die onzalige handlangers van het onrecht: *Vader, vergeef hen, want ze weten niet wat ze doen.*

En zeg nu niet, dat dit hooge gevoel van Jezus pas opwaakte, toen de dood hem reeds halverwege aan het leven ontrok.

Immers op den weg naar Golgotha ontwaart ge bij uw Heiland geheel die zelfde deernis der deelnemende liefde.

Er waren vrouwen op den weg die, de poorte uit, met Jezus medelieven op den droeven tocht naar Golgotha.

Vrouwen uit het volk, zoals ge ze bij elke terechtstelling mee en aan zie loopen. Nieuwsgierig van aard. Gevoelig van natuur. En juist in zulk een terechtstelling den prikkel zoekend waarmee al wat aangrijpt en ontzet, het uitwendig gevoel aansloet.

Vrouwen, die spoedig een traan in het oog kregen, en er toch genot in smaakten om door dien traan in het oog heen het sterven van een gekruisten mensch aan te zien.

Het voordeel en het onheil van wat oppervlakkig drift op sentiment.

Tranen waarin niets dan natuurwerking sprak, zonder diepte, zonder heiliger medegevoel.

Maar ook al moogt ge het weenen van die vrouwen op den weg niet hooger aanslaan, toch verzoet het u nog met de menschelijke natuur, dat er niet enkel gepot, en gesmaakt, en dui-velsch om Jezus' lijden gelachen wordt, maar dat er onder die joelende, woelende schare toch ook nog wezens zijn, die, al is het dan ook stuitend oppervlakkig, toch iets van Jezus' lijden medegevoelen, en een traan om hem in het oog voelen komen.

En dankt nu Jezus die vrouwen voor dat weenen van haar oog, of spreekt hij ook maar één woord om anderer deernis evenzeer gaande te maken?

Niets, niets er van.

Veeler wijst Jezus die tranen, geschied om zijn lijden af, en roept het aan die vrouwen toe: *Weent niet over mij, maar weent over u zelve, want straks zal uw eigen lijden, o, onadenkende vrouwen van Jeruzalem, zoo ontzettend zijn.*

Zoo vernikt u in Jezus' lijden de hoogheid ener liefde, die, over eigen nameloos lijden triomfeert, de deernis met ander leed nog op het sterkst kon doen opwaken.

Hier is meer dan het menschelijke, hier straalt iets van den goudglans der Goddelijke liefde door in het menschelijke gesproken woord, en in die liefde van uw Heiland instarend, aanblijft ge in hem uw Heere en uw God.

En toch, iets van diezelfde heilige liefde, een naschijnsel er van is sinds Golgotha de wereld

geboel hield, ook in enkele heiligen van ons geslacht gezien.

Er zijn lijders, er zijn lijdersessen geweest, die, in de gemeenschap met Golgotha hun eigen bitter leed doorworsteld, in het eigen bange hart toch eindelijk het egoïsme van het eigen leed zijn te boven gekomen.

Niet geheel, niet altoos, niet ten volle. Ze bleven zondaren.

Maar zoo dan toch dat ze oogenblikken in hun eigen bittere smart gekend hebben, waarin ze eigen lijden en zieleleed vergeet, de deernis der deelnemende liefde, zelfs ten opzichte van hen die hun misdaden hadden, uit den wortel des geloofs in zich voelden opwaken.

En dan verhieven ze zich daar niet op.

Neen, dan dankten ze daar hun God nog voor, en beleden het, eer ze in den dood wegsterf, dat het de Man van smarten was, die dat werk der liefde in hen had gewrocht.

Amsterdam, 25 Maart 1898.

Aanvaarding der Regeering.

Bij de aanvaarding der Regeering door H. M. de Koningin deed zich vanzelf de vraag hooren, op wat wijze hiearaan wijding kon worden gegeven.

Want wel heeft Mr. H. Verkouteren in een Fransch opstel gesproken over: *Sacre*, maar *sacre* is een uitdrukking die door de Grondwet wordt buitengesloten. De Grondwet spreekt van *Inhuulding*, en in den officiële Franschen tekst der Grondwet, die indertijd voor België verscheen, is hiervoor gebezigd de uitdrukking: *Inauguration*.

En al heeft nu die *Inhuulding* in een kerkgebouw plaats, de steen van het gebouw wijdt niet. Dit te stellen ware een Roomsche begrip opnemen, dat hier niet toepasselijk is.

Dat de vroegere gewoonte, om door een predikant een toespraak te laten houden, ditmaal niet in het program is opgenomen, toont eer voortuit- dan achteruitgang. Een predikant is geen gewild persoon, en of hij, buiten zijn kerkverband, of wel een jurist een toespraak houdt, blijft precies eender.

Dat alle gebed bij deze plechtigheid wegblijft, betreuren we, en we zien niet in, waarom de Voorzitter de plechtigheid niet met gebed kon openen, maar nu ook dit niet in het plan blijkt te liggen, kan de wijding alleen van het volk komen, zoo dit op 31 Augustus of op 6 September in zijn kerken saamkomt en bidt.

In gezonden zin kon men daartoe slechts op tweeërlei wijze geraken, of doordien de Regeering de onderscheidene gezindheden daartoe aanzocht, of doordien de onderscheidene gezindheden hieromtrent spontaan overeenkwamen.

Wat van de Regeering ten deze te wachten is, zal uitkomen bij de interpellatie van Donner. Van een poging tot overleg tusschen de gezindheden bleek dusver niets.

Toch is er een poging gewaagd, om het doel op een derde wijze te bereiken. De Synodale Commissie der Hervormden heeft namelijk niet alleen voor haar eigen gezindheid de wenschelijkheid om 31 Augustus kerk te houden uitgesproken, maar ook de overige gezindheden uitgenoodigd desgelijks te doen.

Hoe goed nu ook bedoeld, toch was dit geen verstandig besluit.

Herhaaldelijk toch heeft de Ned. Herv. kerk de pretentie gemaakt van te zijn *de vaderlandsche kerk*, iets wat natuurlijk in-hield, dat de overige gezindheden niet-vaderlandsch, of onvaderlandsch waren.

Lag het nu niet voor de hand, dat de gedane stap met deze zelfbeschouwing verband hield?

Aan het feit dat H. M. de Koningin zelve tot de Hervormde kerk behoort, was geen recht van optreden te ontleenen. Het spreekt toch vanzelf dat zelfs een keizer in een kerk, met de Belijdenis van Guido de Bès, nooit iets anders zijn kan, dan een *lid der kerk*, d. i. een belijdend verlosse, of een belijder, die verlossing en eeuwige leven zoekt.

De Lutherse kerk kent een vorst in haar kerk als summus episcopus. Alle kerken van Gereformeerde herkomst *ontkent* dit.

Voorop is dan ook door de Synodale Commissie gesteld, dat zij optrad, omdat haar gezindheid *de talrijke* is.

Maar men zal toegeven, dat ook dit niet het recht tot zulk optreden verleent, waar de bevolking dezer kerk nog niet eenmaal de helft der bevolking van ons land bedraagt.

De gezamenlijke overige gezindheden zijn talrijker dan zij.

Zonder in iets de goede bedoeling der Synodale Commissie te willen miskennen, moet ze dan ook zelve gevoeld hebben, dat haar stap uiterst gewaagd was.

Had ze vooraf nog deze gezindheden gepolst, of men gezind was, met haar in overleg te treden, en had men op dien voet in deze nationale zaak een akkoord getroffen, zoo zou alles vanzelf gelopen hebben.

Maar dit deed ze niet.

Ze trad op, zonder vooraf iemand in de zaak gekend te hebben, en wendde zich met name tot de Gereformeerde kerken op zeer vreemde wijze.

Ook de Synodale Commissie weet natuurlijk dat de Gereformeerde kerken geen blijvend bestuur hebben, en dat ook de leden van het Synodaal moderamen reeds in September 1896 zijn afgetreden en als zodanig geen enkele qualiteit meer bezitten.

Toch zond ze haar schrijven aan Ds. Hoekstra, als 1ste secretaris van de Synode te Middelburg, die natuurlijk niets met dit schrijven kon aanvangen, daar hij sinds lang geen secretaris meer is.

Had men ons willen bereiken, dan had men zijn circulaire of aan al onze kerken moeten toezenden, of wel alleen aan die van Amsterdam of 's-Gravenhage, met verzoek ook de overige kerken hiervan kennis te willen geven.

Niemand kan toch zeggen, dat dit kerk-

rechtelijke apitsvondigheden zijn, waarmee de Synodale Commissie zich niet kon ophouden. Ze weet immers, dat het evenzoo stond in de Gereformeerde kerken van vroeger eeuwen, waarvan ze zelve beweert de voortzetting te zijn.

Als de Overheid tot gebed uitnoodigt, dan zijn de Deputaten bij de Hooge Overheid aangewezen, om deze uitnoodiging in ontvangst te nemen, en ter kennis van de kerken te brengen, maar Deputaten voor correspondentie met de Hervormde kerk zijn er uiteraard niet.

Feitelijk zijn onze kerken alzoog nog zonder uitnoodiging, en kon er onzerzijds dan ook nog geen antwoord gegeven worden.

We kunnen dan ook niet anders oordeelen, of de Synodale Commissie deed met de beste bedoeling een *faux pas*, waarbij bovenal dient gelet te worden op de consequentie.

Een consequentie die alleen hierin zou bestaan, dat bij voorkomende nationale gelegenheden, de Synodale Commissie der Hervormden zich ging beschouwen als het aangewezen college, om leidend voor alle gezindheden op te treden.

En dit gevolg, het spreekt wel vanzelf, dient met alle voegzame middelen te worden afgewerd.

Als gezindheden staan we allen saam op voet van gelijkheid bij de Overheid.

Deputaatschappen.

II.

Een afgevaardigde ter Synode is alzoog heel iets anders dan een afgevaardigde der Synode, en voor het onderscheidelijk gebruik kan het dienstig zijn, dat men alleen de eersten *afgevaardigden* en de tweeden *deputaten* noemt.

De afgevaardigden ter Synode *vertegenwoordigen* de kerk of de kerken waarvoor ze opkomen, de deputaten der Synode *vertegenwoordigen niet*, maar zijn aangewezen om een bepaald besluit der Synode ten uitvoer te leggen. „Afgevaardigden“ zijn generale kerkvertegenwoordigers, „deputaten“ zijn speciaal aangewezenen met last van uitvoering.

Dit grondverschil tusschen beiden worde scherp in het oog gevat.

Op de Classis vertegenwoordigen de gezonden broeders heel de kerk die hen zond. Ter Provinciale Synode vertegenwoordigen de gezonden broeders al de kerken, gelegen in de Classis die hen afvaardigde. En zoo ook op de Synode-Generaal vertegenwoordigen de gezonden broeders van elke provincie al de kerken in die geheele provincie gelegen; en zoo dus ook, alle broeders saam al de kerken in alle provincien. Het zijn de kerken zelve, die in haar, trapsgewijs gekozen, vertegenwoordigers op de Synode-Generaal present zijn.

Just hieruit volgt dan ook, dat als de Synode sluit, de leden er van niets meer zijn, en dat alzoog ook de voorzitter, de scriba enz. op hetzelfde oogenblik dat de Synode sluit, hun qualiteit als zodanig zien te niet gaan.

Een voorzitter van een vergadering kan dit alleen zijn, zoolang de vergadering er is, en het niet blijven als de vergadering uiteen is gegaan.

Wel kan een vergadering verdaagd worden, en dan acht men dat de vergadering in wezen bleef en dat dus ook het moderamen blijft. Als een Synode Vrijdags uitgaat, om den volgende Maandagavond weer saam te komen, benoemt ze geen nieuwe praeses. Dit is niet iets bijzonders, maar het gewone doen ook in maatschappelijke vergaderingen, die een vertegenwoordigend karakter dragen. Een parlement wordt telkens verdaagd, en benoemt deswege zijn voorzitter voor één jaar lang. Maar als aan het eind van het jaar de zitting gesloten wordt, is er geen voorzitter meer, en als in het volgende zittingjaar dezelfde vergadering opnieuw saamkomt, praesideert het oudste lid, en wordt onder diens leiding een nieuwe praeses gekozen. En dit gaat zoo toe, ook al heeft er geen wisseling in het personeel plaats. Ook al blijft de Kamer uit dezelfde leden saamgesteld, toch treedt de in elke zitting gekozen voorzitter bij sluiting af, en wordt bij heropening een nieuwe voorzitter benoemd.

Het denkbeeld alsof de voorzitter of scriba van een Synode deze qualiteit zou blijven bezitten tot tijd en wile er een nieuwe dignitaris gekozen was, hoort dan ook niet bij het denkbeeld van een *vertegenwoordigende vergadering*, maar bij het denkbeeld van een *gekozen Bestuur*.

Dat de praeses Synodi afreedt zoodra de Synode uiteengaat, is dus op zich zelf volstrekt niet iets specifiek Gereformeerd. Het geschiedt naar den vasten regel van alle louter vertegenwoordigende vergaderingen. Het Gereformeerde steekt alleen hierin, dat naar Gereformeerde belijdenis een Synode *geen Bestuur*, maar een *vertegenwoordigend* lichaam is.

Het karakter der Haagsche Synode is juist deswege met de beginselen der Belijdenis in onverzoenbaren strijd. Haar leden worden gekozen door *Provinciale Besturen*, en vertegenwoordigen diensvolgens niet de kerken, maar zijn Bestuursdeputaten, die saam een geconcentreerd *Bestuur* vormen. Bij deze grondgedachte nu hoort het, dat de Bestuurspraeses praeses blijft, tot tijd en wile de Provinciale Besturen een nieuw Bestuurscollege in een nieuwe Synode gevormd hebben.

Maar in Gereformeerde kerken, die ingevolge haar Belijdenis, de kerken zelve door vertegenwoordigers in Synode laten saamkomen, kan noch Classis noch Synode het karakter van een *Bestuur* dragen, en is het aanblijven als praeses, zoodra de Synode

uiteen is gegaan, eenvoudig ondenkbaar en met den regel van alle vertegenwoordigende lichamen in openbaren strijd.

Al wat op last en in naam der Synode-Generaal verricht moet worden, *nadat* ze uiteen is gegaan, moet daarom verricht worden door *Deputaten*. Juist daarom kunnen deze hun karakter van Deputaten niet verliezen noch kwijt raken, alvorens er een volgende Synode bijeenkwam, ook al liep hun taak reeds lang af.

Dat ligt daaraan dat ze een last ontvingen, en niet zelve oordeelen mogen of ze hun last goed volbracht hebben. Ze ontvingen hun last van de kerken, en kunnen diensvolgens alleen door de kerken van hun last ontheven worden. En overmits nu deze kerken eerst weer saamkomen, als er een Synode-Generaal daagt, kunnen ze ook alleen door een nieuwe Synode-Generaal van hun last ontheven worden, na beoordeeling van de wijze waarop ze hun last hebben uitgevoerd. Deputaten moeten daarom altoos aan de eerstvolgende Synode-Generaal hun rapport indienen, zeggen wat ze gedaan hebben, en kunnen eerst daarna met dankzegging of met critiek ontslagen worden.

Met dit eigenaardig karakter van een Deputaat hangt tevens de regel van hun verkiezing saam. Een afgevaardigde ter Synode wordt gekozen met het oog op de *algemeene* belangen der kerken, en wordt dus niet gekozen buiten de vergadering die hem afvaardigt noch als specialiteit of deskundige.

Deputaten daarentegen kunnen gekozen worden buiten Classis of Synode, en als Deputaten voor eenige zaak, zal men bij voorkeur mannen kiezen, die van zulk een zaak bijzondere studie of ervaring hebben.

Wie vertegenwoordigt moet zelf behooren tot het geheel dat hij vertegenwoordigt. Naar de Classis kan men alleen zenden een lid van zijn eigen kerk. Naar de Provinciale Synode alleen een lid van zijn eigen kerk-ressort. Naar de Generale-Synode alleen een lid der kerken. Dat dit in de ambten een nadere bepaling vindt, kan hier buiten rekening blijven.

Maar heel anders is het met een Deputaat.

Bij een Deputaat is de eenige eisch, dat hij geacht kan worden, den hem op te dragen last naar goeden eisch te zullen vervullen. Soms zal dit een predikant, een ander maal een onderling, een ander maal een hoog-leeraar in de theologie, een ander maal een doctor, een ander maal een jurist zijn. Zelfs is het voor het Deputaatschap geen absolute eisch, dat men lid van een der kerken zij. Stel b. v. een Synode-Generaal besloot de toezetting van de Psalmen te doen herzien, en onder de leden der kerken vond men niet een genoegzaam aantal mannen, om dat tot een goed einde te brengen, terwijl er buiten de kerken een deskundige was, die de kerken hierin dienen wilde, zoo zou niets beletten, dat een Synode-Generaal, aan hem, met anderen, deze taak opdroeg.

Natuurlijk zal dit altoos hooge uitzondering blijven. Zoolang het eenigszins kan blijft het onder de broeders. Maar gelijk Salomo een Hiram aanwees als Deputaat voor den Tempelbouw, zoo kan ook een Synode-Generaal een specialiteit, ook al behoort hij niet tot één der kerken, met zulk een specialiaal mandaat belasten.

Hier vervalt dus ook de regel, dat er onderlingen in elk Deputaatschap moeten zijn. Kan het des te beter. Maar het is geen eisch. De eenige eisch, die uit hun qualiteit voortspruit, is, dat ze berekend worden geacht voor de uit te voeren zaak.

Doch juist hieruit volgt dan ook, dat Deputaten niet datgene doen mogen, wat alleen de kerken zelve doen kunnen, en dat ze zich stip aan hun last tot uitvoering te houden hebben.

Ze ontvangen een bestek, naar dat bestek moeten ze bouwen, maar zelf mogen ze in dat bestek geen wijziging brengen, noch ook een nieuw bestek, dat ze zelf zullen uitvoeren, in gereedheid brengen.

Het is daarom goed dat elke Synode-Generaal den last dien ze aan Deputaten opdraagt, zoo duidelijk mogelijk omschrijve, en zoo weinig mogelijk aan hun eigen oordeel overlate.

Dit is minder noodig, zoo het een mandaat geldt, om voor de eerstvolgende Synode een ontwerp in gereedheid te brengen. Dan toch volgt het oordeel der kerken. Maar het is stipte en strenge eisch, zoo dikwijls er sprake is van een mandaat van *uitvoering*, dat eenige zaak onherroepelijk beslist. Immers in dat geval moet het een beslissing zijn van de kerken, en niet van Deputaten, en mag aan Deputaten niet anders worden opgedragen, dan de uitvoering van hetgeen de Synode vooraf beslist heeft.

Wat wel geschied is, dat een Synode de beslissing van een tuchtaak of in enig kerkelijk geschil, aan Deputaten ter afdoening opdroeg, was dan ook niet in den haak, en werd alleen door de noodzakelijkheid, d. i. door de onmogelijkheid om anders te handelen, gerechtvaardigd. Maar hieruit volgt dan ook, dat men dit kwaad niet bestendigen moet, maar weg heeft te nemen de oorzaak, waaruit die onmogelijkheid om correct te handelen voortvloeit.

Ook wat in zake de Zending thans *voorloopig* door Deputaten geregeld werd, om het stichten van een hospitaal te Djocja mogelijk te maken, was niet naar den goeden regel, en het is in hooge mate gewenscht, dat niet langer een zoo zelden saamkomen der kerken in Synode-Generaal zulke afwijkingen van den goeden regel noodzakelijk blijve maken.

Doch hierover nader in ons slotartikel.

Onze Eeredienst.

XXIV.

Voor een niet zoo gering deel wordt de afmeting, de plaats en de vorm van een gebouw door zijn doel bepaald. Niet uitsluitend. In dagen van vrede en overvloed zoekt de kunst ook onder het bouwen te zinnen en in den bouw zin te verbeelden; maar althans het bouwen van een kerk is ook aan de eischen van doelmatig gebruik gebonden.

Ten deele is de kunst hier alzoog onvrij. Immers de dusgenaamde vrije kunsten vinden juist daarin haar eigenaardig karakter van vrijheid, dat ze niets en niemand dienen, en eeniglijk aan het ideaal van het schoone onderworpen zijn.

De hooge producten der kunst worden niet besteld, maar vrij geboren. Zoo hooge oorsprong echter is alleen denkbaar bij die kunsten, die aan weinig plaats en materiaal, en daardoor aan niet te groote kosten gebonden zijn. Een dicht te maken eischt gansch geen aanmerkelijke uitgaven. Een greep in de tonenwereld te doen en vast te zetten, onderstelt reeds de beschikking over een instrument. Enkel gevoelde compositien komen bijna niet voor. Een schilderstuk vraagt om zekere ruimte, om doek, penseel en verf. Een beeld eischt een blok steen, die afkapbaar is, en de noodige beitsels. Maar dat is dan ook al, en de kunstenaar moet reeds buitengemeen arm zijn, die zich deze weinige stoffen en instrumenten niet kan aanschaffen.

Maar heel anders staat het met den bouwmeester. De verwezenlijking in steen en hout en metaal van zijn ideale plannen komt vaak op miljoenen en miljoenen schats te staan. Denk maar aan den Dom te Keulen. En zelfs op kleiner schaal vordert de bouw, waarin zich een grootsche kunstgedachte zal uitspreken, toch altoos tonnen gouds.

Dit nu maakt, dat de bouwkunstenaar wel vrij blijft in zijn kunstmotieven, maar niet vrij is in hun aanwending. Zijn kunststuk is altoos besteld. Een ander betaalt het, betaalt meest ook hem. Maar die ander die het betaalt, bepaalt dan ook aan welk doel het zal moeten beantwoorden. Een paleis moet een *paleis*, een museum een *museum*, en zoo ook een kerk een *kerk* zijn.

Doch ook hiermee is nog niet genoeg gezegd. Niet elk paleis, niet elk museum stelt dezelfde eischen. Een museum van schilderijen moet anders zijn dan een museum van natuurlijke historie. Een paleis van justitie anders dan een paleis dat tot woning van het vorstelijk gezin moet dienen. En zoo nu ook verschilt de bouw van een kerk al naar gelang die kerk zal moeten dienen voor een bediening van het altaar, of wel voor de vergadering der geloovigen, als Voorhof van het Heiligdom dat in de hemelen is.

In den loop der historie is dan ook feitelijk de opvatting van het kerkgebouw gewijzigd naar de opvatting van den eeredienst.

Reeds voor Jezus' komst op aarde bestond er voor de heilige gebouwen tweerele grondtype, het één in den Tempel op Sion en het andere in de Synagoge.

Op Sion, en zoo ook oudtijds in den Tabernakel, was een altaar opgericht, en moest alles zich naar de bediening van dat altaar voegen. In de Synagoge daarentegen stond *geen* altaar, en had men niet anders te doen, dan met een vergadering van zonen Israels. En beide, zoo deze Tempel op Sion, als deze Synagoge, die ge allerwegen vond, waren in hun bouw op dat doel ingericht. In den Tempel komen de geloovigen *er bij*, zijn aanhangsel en staan daarom in den Voorhof. In de Synagoge daarentegen zijn de geloovigen *hoofdzak*, en bepaalt hun tegenwoordigheid den aard van het lokaal.

Streng genomen kan men zelfs zeggen, dat op Sion beide grondtypen aanwezig waren. Eenerzijds de Tempel, en anderzijds „Sions zalen“. Gelijik men toch weet, was de Tempel omringd met een reeks groote en kleine zalen, die voor allerlei bijeenkomsten dienst deden. Er waren ook de woningen van het dienend personeel, maar deze kunnen thans buiten bespreking blijven. Doch „Sions zalen“ verdienen daarom onze aandacht, omdat het in die zalen was, dat Jezus dikwijls met de zijnen saamkwam, en in diezelfde zalen, dat de kerk van Christus te Jeruzalem oorspronkelijk hare vergaderingen hield.

Toch heft dit de tegenstelling van Tempel en Synagoge niet op. Immers de groote zalen die bij den Tempel gebouwd waren, vonden elders in de Synagoge slechts haar repetitie. Het waren ook Tempelzalen, alleen maar op verderen afstand van het Heiligdom. En gelijik thans de „vergadering der geloovigen“ het Heiligdom in het hemelsch Sion onderstelt en er op gericht is, zoo ook onderstelde de Synagoge, op wat verre afstand ze ook gebouwd was, het Heiligdom op het aardch Sion, en werd er op gericht. Zooda de zonen Israels in hun Synagoge nederzaten, denkende aan den Tempel te Jeruzalem, zoo ook moeten de Christenen thans in hun vergaderplaatsen nederzitten, denkende aan het Heiligdom daarboven.

Behoeft aan het bouwen van een eigen vergaderplaats openbaarde zich in de gemeente van Christus dan ook aanvankelijk niet. Wie vergaderen wil kan daarvoor ook een bestaande localiteit bezigen, mits die ruimte genoeg bezit.

Op geheel natuurlijke wijze koos men daarom te Jeruzalem een der vele Tempelzalen. Geen vaste. Nu eens deze, dan eens die. En in de kerken die door Paulus gesticht zijn, blijkt de gemeente in een lokaal van een der vrienden te zijn saamgekomen, of ook waar dat lokaal te klein was, zich over meerdere lokalen te hebben verdeeld. Zoo lezen we van de gemeente „die ten huize van N. N. is.“ Iets wat niet doelt

op een g
derscheid
samenkw
elders ke
naar een
parochies
raad. W
te N. N.
Later
sterk aan
lokale
de catac
soort pul
deringen
Nog la
bootste
iets was
dachte
gen“ o
En
grondge
het denk
dienst, w
pels in k
kerken g
Toch i
het denk
dienst alg
gedachte
gen noot
pelbouw
De heit
dienst in
op straat
Zuiden zi
nu en da
het volk
Dat is
In de
ook toen
was gewo
aan de g
tegenwoor
sluitend d
lijke kerke
afmetinge
de altaar
alzoos het
het gebou
ontvangst
ingericht
personen.
Het Va
gen, was
vormde er
maar niet
deelte van
of twee tr
In dat
dienst ver
de schare
neder, ze
aan den z
meer. In h
het orgel.
Alleen h
dan plaats
stond een
dien kans
zoo luister
Naar die
zich dan
ingericht,
had deze
Toen nu
er natuurl
komende g
geloovigen
gedachte v
bouw opge
Tweerele
In stede
heel de be
grooter de
het bestaa
voor den ge
pen daaren
moesten „d
noemde, o
ook zelf ee
Te Ams
meerden i
werkplaats
en Nieuwe
en nog i
Ooster-, Z
Dat in
kerkgebou
waren inge
„vergader
zaak gewo
men zich
Het koor
groote sch
een wat s
dien predi
ouderlingen
Voorzoo
het men h
en bouwde
gebouw, s
der zijsche
dat de bo
had gegev
zuiverde k
lichaamd v
kerken kan
ven. Maar
dam, die o
kunstwaard
den, dat z
vatting van
opgericht.
men, bij ee
een der eer
staan kan
bijna in ge
ook de afs
hoort geheel
Dit zou
dien men d
ten bouwen
zijn opgest
hun kunst
daarentegen
nog zeldza
daar men
wen in gel
bouwkunst